

УДК 13:371.32

Ігор Гевко, асистент кафедри трудового навчання

Ігор Бочар, кандидат технічних наук, доцент кафедри трудового навчання
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

РОЗУМ І МИСЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УРОКУ

У статті розглянуто елементи розвивального навчання, які забезпечують підростаюче покоління глибокими і міцними знаннями з основ наук у контексті сучасного уроку. Запровадження нових педагогічних технологій допомагає створенню сприятливих умов перебування дитини в школі, розробленню нових підходів до дитини, як до особистості та забезпеченню її всебічного розвитку.

Ключові слова: “розумове навчання”, “освіта”, “навчання”, розвивальне навчання, мислення, операції порівняння, розуміння.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток науки та техніки потребує добре підготовленої молоді з відповідним високим рівнем розумового розвитку. В умовах удосконалення системи освіти України, у період прискореного розвитку інформаційних технологій доречно звернути особливу увагу на проблему розвитку розумового мислення учнів.

Наука перетворюючись на головну продуктивну силу нашої епохи, вимагає нові, підвищені вимоги до людської особи і особливо до її розумової діяльності. Об'єм інформації, диференціація та інтеграція наук, моделювання багатьох складних процесів вимагають від кожної людини не тільки високої інформованості, але і більш високого рівня розвитку мислення. Виконання цього завдання ставить перед дидактикою і, зокрема, перед тією її частиною, яка займається розробкою теорії навчальних предметів, проблему наукового обґрунтування і подальшої розробки методів побудови учбових програм, виявлення і обґрунтування загальних прийомів передачі підростаючому поколінню основ теоретичного і методологічного багажу, накопиченого сучасною наукою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку ХХ ст. до теми розвивального навчання звертаються такі видатні психологи та педагоги як Л. Виготський, Л. Занков, В. Давидов, Д. Ельконін. Була розроблена цілісна дидактична система навчання, що істотно відрізнялася від масової педагогічної практики. Розвивальне навчання у досвіді Л. Занкова на відміну від традиційного на перший план висуває загальний

розвиток учнів, який розглядають як основу і провідний критерій якісного засвоєння знань [2].

Мета статті – розкрити механізми операційної діяльності мислення, як елемент розвивального навчання, в контексті сучасного уроку.

Виклад основного матеріалу. Саме поняття “розумове навчання” значно ширше, ніж поняття “освіта”, “навчання”. Всю повноту свого значення “розумове навчання” одержує в умовах навчання й освіти. Треба мати на увазі не просто оволодіння знаннями, а глибоке проникнення в їхню сутність, оволодіння методами здобуття та застосування їх на практиці.

Головною метою розвивального навчання є формування активного, самостійного творчого мислення і на цій основі поступового переходу в самостійне навчання.

Завдання розвивального навчання: формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до більшого пізнання та самостійних дій, певними навичками та творчими здібностями.

Технологія розвивального навчання потребує від учителя конкретних професійних здібностей, умінь та навичок. Це – реалізація на практиці знань психолого-педагогічних основ навчання, розвитку дитини, вміння моделювати діяльність, прогнозуючи кінцевий результат. Важливим для вчителя є знання характерних особливостей розвитку пізнавальної діяльності школярів різного віку.

Пізнавальна діяльність дітей починається з відчуттів і сприймань. Відображуючи дійсність на чуттєвому рівні за участю аналізаторів, учень

РОЗУМ І МИСЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УРОКУ

одержує різнобічну інформацію про зовнішні властивості та ознаки предметів, які фіксуються в її свідомості у формі звукових, просторових, часових, смакових, дотикових та інших уявлень. Проте такої інформації про об'єктивний світ людині недостатньо для задоволення різноманітних потреб практичної діяльності, яка потребує глибокого і всебічного знання об'єктів, з якими доводиться мати справу. Вичерпні знання про об'єкти дійсності, їх внутрішню, безпосередньо не дану у відчуттях і сприйманнях сутність людина одержує за допомогою мислення – вищої абстрактної форми пізнання об'єктивної реальності. Уявне відображення дійсності характеризується низкою особливостей. Одна з цих особливостей виражається в опосередкованому характері уявного відображення дійсності.

Ще одна ознака мислення полягає в тому, що завдяки йому в об'єктах відображаються не будь-які, а істотні ознаки та властивості, що ґрунтуються на об'єктивних відносинах і закономірних зв'язках, репрезентованих у самих предметах та явищах. Істотні ознаки та відносини виражають сутність предметів і явищ, їх причинно-наслідкові залежності. Розкриття їх дає можливість зрозуміти закони, яким підпорядковані процеси, що відбуваються у природі та суспільстві, впливати на них у власних інтересах.

Ще однією особливістю мислення є узагальнений характер відображення дійсності. За допомогою мислення людина пізнає істотні ознаки, що виявляються спільними для споріднених у тому чи іншому відношенні об'єктів, і уявляє їх узагальнено, оперуючи поняттями. Так вона пізнає загальні властивості металів, геометричних фігур, принципи функціонування технічних систем, розвитку психічних явищ тощо. Перелічені ознаки мислення характеризують його як специфічну форму абстрактного пізнання дійсності, як складну пізнавальну діяльність [5].

Розумова діяльність органічно пов'язана з практикою. Практика є джерелом розумової діяльності. Мислення породжується потребами людської практики і розвивається у процесі пошуку шляхів їх задоволення. Навіть для наукових теоретичних проблем пізнання, які не пов'язані безпосередньо з потребами практики, вона є їх віддаленим джерелом. У свою чергу, практична діяльність неможлива без мислення. Вона стимулює його постійний розвиток, сприяючи впровадженню досягнень людської думки в різні сфери життя суспільства.

Значення мислення у житті дитини полягає в тому, що воно дає можливість наукового пізнання світу, передбачення і прогнозування розвитку

подій, практичного оволодіння закономірностями об'єктивної дійсності, постановки їх на службу потребам та інтересам людини. Мислення є підґрунтям свідомої діяльності особистості, формування її розумових та інших властивостей. Рівень розвитку мислення визначає, якою мірою людина здатна орієнтуватися в оточуючому світі, як вона панує над обставинами та над собою [3].

Розумова діяльність людини, що спрямована на пізнання закономірностей об'єктивного світу, має суспільну природу. Суспільно-історична зумовленість мислення виявляється в тому, що в кожному акті пізнання дійсності людина спирається на досвід, нагромаджений попередніми генераціями, оперує тими засобами пізнання, які були створені ними. До таких засобів насамперед належать мова, як знаряддя вираження, узагальнення та збереження результатів пізнавальної діяльності людей, а також наука і суспільна практика. Отже, хоча мислення кожної дитини розвивається й формується у процесі її власної активної пізнавальної діяльності, його зміст і характер завжди зумовлені загальним рівнем пізнання, якого досягло суспільство на певному етапі свого розвитку. Це дає підстави розглядати мислення як продукт суспільно-історичного розвитку.

Щоб зрозуміти певний об'єкт, треба знати факти, що його характеризують. Перехід від фактів до розкриття їх сутності, до узагальнюючих висновків відбувається за допомогою розумових і практичних дій.

Ці дії відбуваються подумки за допомогою мовлення. Залежно від того, які образи відіграють провідну роль, розумові дії бувають сенсорними, перцептивними, уявними, мислення. Дії мислення формуються на основі зовнішніх практичних дій [1; 6]. Дослідження процесу їх формування (П. Гальперін, Н. Талізін) показали, що спочатку дії відбуваються, спираючись на сприймання матеріальних предметів або їх зображення. Далі вони здійснюються у плані голосного мовлення без спираючих на предмети чи їх зображення. Нарешті, дії виконуються подумки за допомогою внутрішнього мовлення, тобто стають внутрішніми діями мислення. Далі вони автоматизуються, узагальнюються, згортаються [5].

У розумових діях можна виділити їх основні складові, або процеси – розумові операції: порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, класифікація, систематизація.

Операції порівняння розрізняються за складністю залежно від завдання чи змісту порівнюваних об'єктів. Порівнянню належить важлива роль у розкритті істотних ознак предметів.

РОЗУМ І МИСЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УРОКУ

Аналіз у мисленні є продовженням того аналізу, що відбувається в чуттєвому відображенні об'єктивної дійсності, який необхідний для розуміння сутності будь-якого предмета, але сам його не забезпечує.

Розуміння потребує не лише аналізу, а й синтезу. Аналіз і синтез – це протилежні й водночас нерозривно взаємопов'язані процеси.

Синтез, як і аналіз, спочатку виникає у практичній діяльності, а потім стає дією мислення. Синтезувати можна елементи, думки, образи, уявлення. Аналіз і синтез – основні розумові операції, що в єдності забезпечують повне та глибоке пізнання дійсності.

Розумовий аналіз переходить в абстрагування, тобто уявне відокремлення одних ознак і властивостей предметів від інших і від самих предметів, яким вони властиві.

Узагальнення виокремлених ознак предметів та явищ дає можливість групувати об'єкти за видовими, родовими та іншими ознаками. Така операція називається класифікацією. Класифікація здійснюється з метою виокремлення та подальшого об'єднання об'єктів на основі спільних істотних ознак. Класифікація сприяє впорядкуванню знань і глибшому розумінню їх змістової структури. Щоб здійснити класифікацію, треба чітко визначити її мету, виокремити ознаки об'єктів, що підлягають класифікації, порівняти об'єкти за особливими ознаками, визначити загальні основи класифікації, згрупувати об'єкти за певним принципом. Упорядкування знань на підставі гранично широких спільних ознак груп об'єктів називається систематизацією.

Систематизація забезпечує виокремлення та подальше об'єднання не окремих об'єктів, як це спостерігається при класифікації, а їх групи класів.

Отже, процес розуміння предметів та явищ об'єктивної дійсності, утворення наукових понять про них складний і багатоплановий. Він потребує вивчення фактів, їх порівняння, аналізу та синтезу, абстрагування, узагальнення, класифікації, систематизації істотних ознак і характеристик. Загальним механізмом операційної діяльності мислення є аналітико-синтетична робота великих півкуль головного мозку.

Результати процесу мислення (думки) існують у формі суджень, міркувань, умовиводів і понять. Результатом розумової діяльності є розуміння людиною предметів та явищ об'єктивної дійсності. Важливе значення для розуміння має поєднання слова з наочними образами, особливо тоді, коли предметом розуміння є функціональні характеристики об'єктів. Наочні образи, так само як і практичні дії, не лише ілюструють те, що

потрібно зрозуміти, а й допомагають розкрити суть того, що осмислюється.

Критерієм розуміння є сформульована у слові думка, яка відображає знання істотних ознак об'єкта чи явища. Вміння охарактеризувати словами те, що осмислюється, свідчить про правильне розуміння.

Важлива роль у розумінні належить розумовим і практичним діям, що виконуються у зв'язку з розкриттям сутності об'єкта пізнання. Надійним показником розуміння є зміст відповідей на нестандартні запитання щодо суті засвоєних знань, вміння варіювати формулювання думок, реконструювати текстову основу змісту, передавати його у більш стислому чи розгорнутому вигляді. Свідченням розуміння вважається також уміння застосовувати на практиці сформульовані у словесній формі принципи, наводити оригінальні приклади, що ілюструють явище.

У навчальному процесі часто виникають ситуації, коли шлях до усвідомлення знань нерозривно пов'язаний з певними практичними діями за інструкціями чи алгоритмами. Розумова діяльність людини, що спрямована на розуміння предметів та явищ об'єктивного світу, його закономірностей, потребує врахування та дотримання в цьому процесі всіх психологічних умов, від яких залежить його продуктивність.

Мислення починається там, де перед людиною постає щось нове, невідоме і коли вона починає щось аналізувати, порівнювати, узагальнювати. Такі питання виникають в умовах проблемної ситуації. Проблема ситуація характеризується наявністю суперечностей між реальним рівнем знань та об'єктивно необхідним для успішного розв'язання завдання.

Процес розв'язання пізнавального завдання починається з формулювання питання, яке треба визначити виходячи з конкретних умов проблемної ситуації. Важливе значення на цьому етапі має здатність людини бачити нез'ясовані аспекти в тих чи інших предметах та явищах дійсності, її вміння ставити запитання, виокремлювати проблеми, які потребують вирішення. Ця здатність значною мірою залежить від попереднього досвіду людини, проникливості її розуму, вміння бачити незрозуміле там, де іншій людині все здається зрозумілим.

Другий етап розв'язання розумового завдання починається з пошуку шляхів аналізу поставленого запитання та побудови гіпотези. Висування гіпотез дає людині можливість передбачити напрями розв'язання завдання й можливі результати. Якщо висунуті гіпотези не

РОЗУМ І МИСЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО УРОКУ

підтверджуються, їх відкидають, уточнюють умови завдання й саме завдання.

Розв'язання розумового завдання – завершальний етап процесу може відбуватися по-різному. Іноді людина діє методом спроб і помилок, перевіряючи ефективність висунутих гіпотез. Розв'язання завдання може базуватися також на використанні відомих способів, на застосуванні аналогій за нових умов проблемної ситуації. Розв'язання завдання може відбуватися як творчий процес. У цьому разі воно потребує подолання інертності мислення та побудови нової стратегії розв'язання. Побудова нової стратегії завжди є результатом тривалої попередньої роботи мислення, узагальнення й реконструкції досвіду розв'язання завдань у тій чи іншій царині людської діяльності. Розв'язати завдання іноді вдається раптово після попередніх напружених, але без результатних зусиль [4].

Важливу роль у стимулюванні розумової діяльності у процесі розв'язання завдань відіграють почуття. Виключно важливе значення мають почуття здивування, допитливості, почуття нового. Почуття породжуються виникненням ідеї, перебігом розв'язування завдання, завершенням роботи та подоланням утруднень, що виникають на шляху до результату. Розв'язання завдання потребує від людини великих вольових зусиль. Від її наполегливості, сили волі та цілеспрямованості залежать ефективність пізнавальної діяльності, загальна культура розумової праці.

Отже, процес розв'язання завдань потребує мобілізації та напруження всіх психічних сил особистості, концентрації її пізнавальної активності.

Об'єктом розумової діяльності дитини є пізнавальні завдання, які мають різне змістове підґрунтя і зумовлюють різне співвідношення предметно-дійових, перцептивно-образних та поняттєвих компонентів у їх розв'язуванні. Залежно від цього розрізняють три основні види мислення: наочно-дійове, наочно-образне та словесно-логічне, або абстрактне [5].

Зазначені види мислення виявляються й перебувають у певному співвідношенні. У розвинених формах вони можуть проявлятися як індивідуальні особливості мислення дітей, зумовлені характером їхньої діяльності, співвідношенням першої та другої сигнальних систем та іншими причинами.

Модель розвивального навчання розрахована на вдосконалення розумових процесів з урахуванням можливо стей кожної дитини.

Технологія розвивального навчання потребує від учителя конкретних професійних здібностей, умінь

та навичок. Це – реалізація на практиці знань психолого-педагогічних основ навчання, розвитку дитини, уміння моделювати діяльність, прогнозуючи кінцевий результат. Важливим для вчителя є знання характерних особливостей розвитку пізнавальної діяльності школярів різного віку.

Школа для розвивального навчання вибирає наступні цільові напрямки шкільної освіти: зберегти або відновити духовне здоров'я та емоційне благополуччя кожної дитини; формувати навички спілкування та співробітництва й виховувати ті людські якості, вміння, які необхідні в спілкуванні й спільних справах; навчити дитину вчитися, самостійно накопичувати нові знання й уміння.

Щоб зрозуміти певний об'єкт, треба знати факти, що його характеризують. Перехід від фактів до розкриття їх сутності, до узагальнюючих висновків відбувається за допомогою розумових і практичних дій.

Процес розуміння предметів та явищ об'єктивної дійсності, утворення наукових понять про них складний і багатоплановий. Він потребує вивчення фактів, їх порівняння, синтезу, абстрагування, узагальнення, класифікації, систематизації їх істотних ознак і характеристик [4].

Найістотнішими якостями, в яких виявляються індивідуальні відмінності мислення, є самостійність, критичність, гнучкість, глибина, широта, послідовність, швидкість.

Актуальним для вчителя трудового навчання є вихід на нові методичні орієнтири викладання предмету, в основі яких є, по-перше, нестандартність схем вивчення тем та їх окремих складових; по-друге, логічний доцільний взаємозв'язок між поняттям і темою узагальнюючого характеру, в якій це поняття висвітлюється; по-третє, підсилення викладу додатковим дидактичним матеріалом: картами, схемами, картинами, цитатами тощо.

Творчі педагоги завжди виявляють інтерес до методологічного аналізу розвивального навчання. Так, вивчаючи дану проблему, педагогічні колективи впроваджують наукові проекти модульно-розвивального навчання. Запровадження нових педагогічних технологій допомагає створенню комфортних умов перебування дитини у школі, розробленню нових підходів до особи дитини і забезпеченню її всебічного розвитку.

Висновки. Розумова діяльність учнів, підлягаючи загальним психологічним закономірностям, водночас характеризується

ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА У ВИХОВАННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

індивідуальними особливостями. Відмінності у розумовій діяльності виявляються в різноманітних якостях мислення. Індивідуальні відмінності мислення дітей зумовлені передусім особливостями їхнього життя, характером діяльності, навчанням. Найістотнішими якостями, в яких виявляються індивідуальні відмінності мислення, є самостійність, критичність, гнучкість, глибина, широта, послідовність, швидкість.

Усі якості мислення дитини формуються й розвиваються в діяльності. Змістовна й відповідно організована діяльність сприяє всебічному розвитку цінних якостей мислення особистості.

1. Гальперин П.Я. К исследованию интеллектуального развития ребенка // *Вопросы психологии*. – 1969. №1.

2. Занкова Л.В. Избранные педагогические труды. – М.: Новая школа, 1996. – 432 с.

3. Карпов Ю.В., Талызина Н.Ф. Критерии интеллектуального развития детей // *Вопросы психологии*. – 1985. № 2.

4. Кириллова Г.Д. Теория и практика урока в условиях развивающего обучения. – М.: Просвещение, 1980. – 160 с.

5. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить. М.: Просвещение, 1987. – 208 с.

6. Талызина Н.Ф., Карпов Ю.В. Педагогическая психология: психодиагностика интеллекта. – М., 1987.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2008.

УДК 37.035.6:745/749

Оксана Гевко, кандидат педагогічних наук, доцент

Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ВИКОРИСТАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕКОРАТИВНО-УЖИТКОВОГО МИСТЕЦТВА У ВИХОВАННІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглянуто декоративно-ужиткове мистецтво як важливий чинник у національно-патріотичному вихованні студентської молоді. Зокрема розглянуто виховні можливості української вишивки, деревообробництва, писанкарства, ткацтва тощо.

Ключові слова: народне декоративно-ужиткове мистецтво, деревообробництво, народна вишивка, писанка.

Постановка проблеми. Основними завданнями національного виховання є формування у підростаючого покоління високого рівня національної самосвідомості, знань національної психології і характеру народу, його культурно-історичних традицій, морально-етичної спадщини, історії та сучасного буття, втілення типових якостей народу, його духовного багатства, високого рівня професійної підготовки, широкого кругозору, наукової ерудиції, духовного багатства та емоційної культури, прагнення до самовдосконалення [3, 19 – 23].

Завдання сучасної освіти, в тому числі й вищої школи, полягає у тому, щоб відновити могутній потенціал національного духовного багатства, сформованого та відшліфованого протягом багатьох тисячоліть, якнайширше прилучити молоде покоління до декоративно-ужиткового

мистецтва, традицій, обрядів, щоб воно відчувало культурно-історичний фундамент, на який опираються всі досягнення нашого суспільства. Студенти повинні з наснагою і творчістю використовувати джерело духовного і морального розвитку свого народу, тим самим утверджуючи незалежність, міцність та добробут своєї держави.

Аналіз досягнень з проблеми. Дослідженню декоративно-ужиткового мистецтва присвячені праці науковців Н. Веліготської, В. Горленко, Л. Дорогової, П. Мусієнка, Р. Чугай та ін. Соціальні функції декоративно-ужиткового мистецтва розглянуті у дослідженнях Л. Данченко, М. Каган, А. Канцедикас, Л. Шевчук та ін.

У дослідженнях Л. Єнтіс, П. Лосюка, О. Найдено, О. Пашук-Трач, О. Поліщук, М. Русина, О. Тищенко, В. Федорова, Г. Філіпчука та інших, предметом уваги була проблема виховних можливостей та впливу народного декоративно-